

UN SIT CULTURAL ȘI SPIRITUAL LA ÎNCEPUT DE CERCETARE: FORMA MENTIS A SPAȚIULUI SIRIAC

Ovidiu F. PANAITE

*Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia
ovidiu.panaite@uab.ro*

Abstract: This presentation is intended to be a Syriac index that will provide the researcher with the main sources for the study of Syriac culture and spirituality. The vastness of the Syriac site has generated vast concerns in the world of researchers. We will present the main schools of Syriacology: Anglo-American, French, German, Italian, Spanish and Romanian. The study of sources yields one paramount conclusion: each source constitutes a veritable, almost inexhaustible, reservoir of information and inspiration.

Keywords: *Syriac index, schools of Syriacology, Syriac culture, forma mentis syriana.*

Preliminarii

Alături de componenta greacă și latină, creștinismul siriac reprezintă versiunea lui semitică, versiune care se găsește profund corelată cu tradiția Bisericii primare, întrucât primește și dezvoltă într-o cheie particulară patrimoniul iudeo-creștin. Granița celor două imperii, roman și persan, care separă această arie la est, în direcția regiunii mesopotamiene, este în realitate, un hotar mai deschis și mai

mobil decât pare. Deschiderea către Occident a fost garantată de masivul impact al elenizării asupra unui centru ca Antiohia, dar și aici se face simțit elementul semitic, de origine aramaică sau iudaică. Aramaismul creștin este o sintagmă care comportă definirea și susținerea în egală măsură a unei geografii multiforme a creștinismului primar. Creștinismul a apărut în Palestina (și-a însușit portretistica palestiniană). Nordul Palestinei, vorbitor de limbă aramaică are deja ca specificitate filologia aramaică. Cultura (limba) aramaică depășește însă granițele politice ale Palestinei propriuzise, având putere de reprezentativitate pentru populația existentă în nord până în vecinătatea Turciei.

Siriologia a luat un prim mare avânt la sfârșitul secolului al XIX-lea, odată cu publicarea rezultatelor cercetării lui Francis Crawford Burkitt (1864-1935) între anii 1899 (*Early Christianity Outside the Roman Empire*) și 1913. Pentru istoria siriologiei secolului XX, fundamental este aportul lui W. Bauer (1934) și A. Vööbus (1958-1960). De asemenea, William Wright publică la Londra în 1894 *A Short History of Syriac Literature* (lucrare tradusă în limba română de Remus Rus cu titlul *Istoria literaturii creștine siriace* și apărută în 1996¹). Cunoștințele vaste despre literatura siriacă ale lui William Wright s-au concretizat și în înregistrarea impresionantă *colecții de manuscrise siriace* ale Muzeului Britanic (*British Museum*), lucrare de pionierat utilă oricărui siriolog. Cea de-a doua mare colecție de texte siriace se găsește în biblioteca Vaticanului, care în (din) secolul al XVIII-lea achiziționează majoritatea manuscriselor siriace

¹ William Wright, *Istoria literaturii creștine siriace*, traducere și introducere de Remus Rus (s.l.: Edit. Diogene, 1996).

descoperite în mănăstirea siriană din Deșertul Nitric, în Egipt. Aceste manuscrise sunt mai vechi de secolul al XI-lea, adunate de starețul Moise de Nisibe (cândva, prin secolul al X-lea). Cel mai vechi manuscris siriatic păstrat până astăzi a fost scris în Edessa în noiembrie 411 (astăzi în colecția muzeului londonez). Pentru manuscrisele siriace din India, un ghid folositor este lucrarea lui J. P. M. van der Ploeg: *The Christians of St. Thomas in South India and their Syriac Manuscripts* (Bangalore, 1983)².

Lucrarea lui R. Duval, *La littérature syriaque*, în trei volume, apărută la Paris în 1907, rămâne cea mai bună *introducere generală* în domeniu. În 1934, la Paris, este urmată de lucrarea cu același titlu, dar de dimensiuni mai reduse, a lui J. B. Chabot. Cu toate acestea, părerea cvasi-unanimă a siriacologilor este că o lectură fundamentală și, în egală măsură, normativă este sinteza iezuitului englez Robert Murray, *Symbols of Church and Kingdom. A Study in Early Syriac Tradition* (Cambridge, 1975). Cei mai mulți cercetători actuali confirmă valoarea și utilitatea acestei lecturi, care așteaptă încă să fie tradusă și în limba română. Venerabilul savant irlandez Peter Brown (Princeton University), specialist în antichitatea creștină târzie, are câteva lucrări utile pentru cadrul general creștin: *The Making of Late Antiquity* (1978), *The cult of the Saints* (1981), *Society and the holy in late antiquity* (1982) etc. Sir Fergus Millar (1935-2019), unul din cei mai influenți istorici contemporani, profesor de istorie veche la

² Sebastian Brock, *Părinții și scriitorii sirieni de ieri și de azi*, cu binecuvântarea dr. Irineu, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei, cuvânt înainte: ÎPS prof. univ. dr. Irineu Popa, traducere din lb. engleză: arhid. dr. Ioniță Apostolache și prof. Hermina Maria Apostolache (Craiova: Editura Mitropolia Olteniei, 2016), 317.

Oxford University, este autorul unor titluri utile pentru tema noastră: *The Roman Empire and its Neighbours* (1970), *The Roman Near East, 31 BC – AD 337* (Harvard University Press, 2001) etc.

În ce privește istoria studiilor siriace din Europa, o privire de ansamblu o găsim în lucrarea lui Sebastian P. Brock, *The development of Syriac studies*, apărută la Dublin în 1994³. Pentru ultimele decenii, sunt de menționat sinteza din *Syriac studies in the last three decades: some reflections*, a aceluiași Sebastian P. Brock, *Symposium Syriacum VI*, publicate în OCA 247/1994 și *Vingt ans d'études critiques des Eglises syriaques*, a lui André de Halleux, apărută în OCA 251/1996.

Cele mai cunoscute periodice și dedicate studiilor siriace sunt: „L'Orient Syrien” (Paris, 12 volume între 1956-1967, editate de Mgr. G. Khouri-Sarkis), „Melto” (Kaslik - Liban), „Parole d'Orient” (revistă semestrială condusă de Consiliul de la Facultatea Pontificală de teologie de la Universitatea „Sfântul Duh” din Kaslik – Liban), și „The Harp: A Review of Syriac Oriental Studies” (Kottayam – India, publică lucrările conferințelor internaționale de teologie siriacă organizate de SEERI). Periodice cu o deschidere mai largă care includ adesea articole relevante pentru cultura siriacă sunt: „Analecta Bollandiana” (AB, din 1882, mai mult teme de aghiografie), „Le Museorum” (din 1882, în care Gislain Lafontaine publică un index în 1975), „Revue de l'Orient Chrétien” (Paris), „Oriens Christianus” (1901-), „Orientalia Christiana Periodica” (OCP, Roma, 1935),

³ Lucrarea constituie baza pentru *An Introduction to Syriac Studies*, ajunsă la a treia ediție la Gorgia Press în 2017.

„Orientalia Christiana Analecta” (OCA, Roma, 1935-),
Vigiliae Christianae (*Vig Chr*, Amsterdam).

1. Școala anglo-americană de siriacologie

Sebastian P. Brock a publicat studii avansate în cercetarea siriacologiei, dar și *Instrumenta Studiorum*, mai ales pentru începători. Cea mai recentă lucrare a sa se numește *Single of the Word of God: Ephrem the Syrian and his Significance in Late Antiquity*, ca prim volum din seria *Sebastianyotho*, apărută la prestigioasa GP, în ianuarie 2020.

Spirituality in the Syriac Tradition apărută în august 2012 la Gorgias Press LLC în seria „Moran Etho”. Alte opere traduse în limba română ale lui Sebastian Brock sunt: *Efrem Sirul, I. Ochiul luminos; Viziunea spirituală a lumii la Sfântul Efrem Sirul, Părinții și scriitorii siriieni de ieri și de azi, Sfintele femei ale Orientului sirian* (în colaborare cu cea mai bună studentă a sa, Susan Ashbrook Harvey).

Americanul de origine estoniană, luteranul Arthur Vööbus (1909-1988), are cea dintâi abordare sintetică a protomonahismului siriac: *History of Ascetism in the Syrian Orient. A Contribution to the History of Culture in the Near East*, (CSCO, 184, tomus 14, Louvain, 1958). De asemenea, reținem *Literary Critical and Historical Studies in Ephrem the Syrian*, (coll. *Papers of the Estonian Theological Society in Exile*⁴), un foarte bine argumentat studiu despre Sfântul Efrem Sirul, ca paradigmă monahală, utilizând atât izvoare autentice, cât și izvoare de o autenticitate discutabilă.

O lucrare recentă care dezbate problema Bisericii Orientale, adesea considerate eretice, îi aparține lui Aziz S.

⁴ № 10, Stockholm, ETSE, 1958.

Atiya⁵. *History of Eastern Christianity*, apărută în octombrie 2019, este al 16-lea volum al seriei *GECS*. Deși reprezentant al creștinismului copt, Aziz S. Atiya se dovedește un bun și obiectiv cunoscător al creștinismului alexandrin, al Bisericii antiohiene (siro-ortodoxă), al Bisericii „nestoriene”⁶ din Răsărit, al Bisericii Maronite, al Bisericii Armene, al creștinismului din sudul Indiei (care se revendică de la Sfântul Apostol Toma), precum și al Bisericilor locale dispărute azi: Cartagina, Pentapolis și Nubia.

Pentru istoria politică, o lucrare recentă apărută în februarie 2020, la Gorgias Handbooks, datorată lui Michael R. Jackson Bonner: *The Last Empire of Iran* prezentată într-o formă narativă, abordează istoria politică și militară a Imperiului Sasanid în Antichitatea târzie, începând cu anul 220 î.Hr. până în 651 d.Hr.. Imperiul Sasanid este puterea continentală a cărei politică militară a fost polarizată de Orient și Occident: fenomenul nomad cu incursiuni ofensive

⁵ Coordonatorul principal al *GP LLC*.

⁶ Am preferat așezarea termenului între ghilimele, deoarece Sebastian P. Brock a demonstrat convingător că Biserica din Răsăritul siriac este pe nedrept socotită nestoriană, pecete aplicată mai întâi de monofizitul Filoxen de Mabugg. Studiul lui Brock „The «Nestorian» Church: A Lamentable Misnomer” din *Bulletin of The John Rylands University Library of Manchester* 78: 3 (1996), 23-35, adaptat de către Ioan I. Ică jr, cu fragmente din „The Christology of the Church of East” din *Tradition and Heritage of Christian East. Proceedings of the International Conference* (Moscova, 1996), 159-179, a apărut în limba română în Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte către singuratici despre viața duhului, taine dumnezeiești, pronie și judecată: Partea a II - a recent descoperită*, col. „Mistica”, seria *Filocalica*, studiu introductiv și traducere de Ioan I. Ică jr. (Sibiu: Editura Deisis, 2003), 447-463. Titlul în limba română este „Biserica «nestoriană»: o etichetă nefericită pentru Biserica Asiriană a Răsăritului”.

ale Orientului Mijlociu, și Imperiul Roman în extensia lui maximă⁷.

Roberta Bondi (n. 1941), profesor emerit de istorie bisericească la *Emory University* (Atlanta) și Averil Millicent Cameron (n. 1940), profesor de istorie antică târzie și bizantină la *Oxford University* (1994-2010) sunt nume de marcă pentru istoria creștinismului, în general, și pentru siriologie, în special.

Sidney H. Griffith (n. 1938), profesor de istoria creștinismului timpuriu la *Catholic University of America*, este, alături de S. Brock, unul dintre cei mai dedicați istorici contemporani, universului siriac. Monahismul siriac este unul dintre subiectele predilecte ale preotului catolic Sidney Griffith.

În aceeași serie *GECS* 56, în august 2019, este editată, sub conducerea lui Sergey Trostyanskiy și Jess Gilbert, o lucrare actuală și relevantă pentru tema monahismului siriac, *The Mystical Tradition of the Eastern Church: Studies in Patristic, Liturgy and Practice*.

Inaugurat în 14 septembrie 1985 de catolicosul Marr Thoma Matei I al Bisericii Siro-Malankareze, Institutul de Cercetări Ecumenice „Sfântul Efrem” („St. Ephrem” Ecumenical Research Institute) este cunoscut sub sigla SEERI. Acesta este un centru pentru studii siriene situat în Kottayam, Kerala – India. Acesta aparține Universității

⁷ Pentru cadrul istoric general utile sunt și Michael Angold (ed.), *The Cambridge History of Christianity*, vol. 5, *Eastern Christianity* (Cambridge University Press, 2008) și Volker L. Menze, *Justinian and the Making of the Syrian Orthodox Church* (Oxford Early Christian Studies, 2008). Acest ultim titlu este relevant pentru proiectul de teologie politică a Împăratului Iustinian cel Mare, cu consecințe pentru spațiul siriac creștin.

Mahatma Gandhi din Kottayam, susținută de Arhiepiscopia de Tiruvalla a Bisericii Catolice Siro-Malankareze. Președintele actual este Thomas Marr Korilos, Mitropolitul și Arhiepiscopul de Tiruvalla, iar directorul actual Jacob Thekeparambil. SEERI organizează anual simpozioane adunând lumea bună a siriologiei mondiale, însă oferă și cursuri de limbă siriacă pentru mai multe nivele de studii.

În spațiul virtual, cele mai cunoscute adrese web, care au deja o istorie, sunt următoarele:

a. „Hugoye: Journal of Syriac Studies”, care apare din 1998 exclusiv pe probleme de siriologie, pe lângă Institutul Siriatic Beth Marduth. În 2022 a apărut ultimul volum (al 25-lea) electronic, coordonat de editorul său general George Anton Kiraz.

b. „Syriaca.org: The Syriac Reference Portal” este un proiect digital pentru studiul culturii, literaturii și istoriei siriace, prezervând patrimoniul siriatic în formă electronică. De asemenea, produce noi și noi instrumente adiacente, foarte utile pentru studiu. Structurat pe șase panouri: *Places, Persons, Saints, Authors, Hagiography, Works Cited*, este susținut de cele mai importante nume, la ora actuală, ale siriologiei, și nu numai. Sub conducerea lui Peter Brown (Princeton University) sunt implicați Sebastian P. Brock, George A. Kiraz, Briquel-Chatonnet, Muriel Debié, Ugo Zanetti, Volker L. Menze, Columba Stuart și mulți alții. Syriaca.org este un proiect comun al Vanderbilt University, Princeton University, Marquette University, Texas A&M University, New York University și Beth Marduth Research Library.

c. „Syri.ac”, este susținut de University of Oklahoma și, în mai mică măsură, de Princeton University. Principalul scop al acestei platforme este înlesnirea cercetării izvoarelor

siriace în domeniile literaturii, istoriei, respectiv culturii siriace. Munca editorială este coordonată de Scott Johnson (University of Oklahoma), Morgan Reed (Catholic University of America) și Jack Tannous (Princeton University).

2. Școala franceză de siriologie

Cea mai bună sinteză⁸ în privința monahismului siriac al secolilor IV-VII îi aparține lui Phillipe Escolan: *Monachisme et Église - Le monachisme syrien du IVe au VIIe siècle: un ministère charismatique*⁹ (*Monahism și Biserică – Monahismul sirian între secolele IV-VII: o lucrare harismatică*). Apărută în 1999 la Paris în Colecția TH 109 la Editura Beauchesne, lucrarea sintetizează în nouă unități (capitole) problematica esențială a monahismului siriac: I. „L'héritage du premier ascétisme syrien” („Moștenirea întâiului ascetism siriac”); II. „Les hérésies” („Ereziile”); III. „Le messalianisme” („Mesalianismul”); IV. „L'engagement dans la vie monastique” („Afierosirea către viața monahală”); V. „Le financement du monachisme: la clientèle monastique”; VI. „Les moines et la société laïque: évangélisation et prédication” („Monahii și societatea laică: evanghelizare și propovăduire”); VII. „L'ordination des moines et le sacerdoce monastique” („Hirotonia monahilor și sacerdoțiul monahal”); VIII. „La mainmise des moines sur l'épiscopat” („Episcopatul interzis monahilor”); IX. „Les moines dans les conflits

⁸ Receptată și recomandată și de Ioan I. Ică jr. în *Ceaslovul și viețile sfinților neadormiți* (Sibiu: Editura Deisis, 2006), 231.

⁹ Philippe Escolan, *Monachisme et Église, Le monachisme syrien du IVe au VIIe siècle: un ministère charismatique*, coll. *Théologie Historique*, N° 109, Collection fondée par Jean Daniélou, dirigée par Charles Kannengiesser (Paris: Édit. Beauchesne, 1999).

ecclésiastique” („Călugării în conflictele bisericești”). Beneficiind de o bibliografie esențializată și bine structurată (una din puținele de acest fel), lucrarea lui Ph. Escolan atinge problemele principale ale fenomenului monahal siriac, fără a evita punctele lui sensibile. Spre exemplu, în dubla fractură dogmatică (Efes 431 și Calcedon 451) a spațiului siriac, Escolan citește o mult mai largă libertate de acțiune a monahismului¹⁰, în contextul istoric al evoluției instituționale a Bisericii siriene. Pentru unii dintre monahi, moștenitori ai întâiului ascetism siriac, Biserica instituțională și structurile ei, autoritatea și tainele ei nu au decât o valoare secundară în dobândirea mântuirii, deoarece asceza, celibatul și experiența Duhului Sfânt joacă rolul principal. Muncind puțin sau deloc, monahii au nevoie de susținerea creștinilor asupra cărora au o mare influență. Escolan reevaluează izvoarele (nu puține) și oferă un tablou foarte nou și proaspăt al istoriei Bisericii siriene și a monahismului, aflate în continuă pendulare între mariaj și concubinaj. Întreaga demonstrație se fundamentează pe conflictul conceptual instituție-harismă. Dacă instituția aduce ca argument viața sacramentală, prin care caută să-și valideze supremația, harisma se justifică prin experiența nemijlocită a harului Sfântului Duh. Nici una nu e scutită de pericole. Secularizarea și formalismul sunt derapajele instituției, iar înșelarea demonică poate oculta harisma. Bibliografia redusă la titluri esențiale se oprește la ultimul deceniu al secolului XX. Manualele, izvoarele arheologice, izvoarele epigrafice, izvoarele literare și studiile utilizate de Escolan nu pot lipsi din nici o lucrare serioasă despre monahismul siriac.

¹⁰ Escolan, *Monachisme et Église...*, 3.

O actualizare și o completare a temei o face Colecția ES 7 în 2010. Practic, volumul 7 din ES, *Le monachisme syriaque* și lucrarea lui Escolan sunt complementare fiind temelia sau baza oricărei abordări-sinteză a fenomenului monahal siriac.

Colecția *Études Syriaques* („Studii siriace”) apare anual la Paris (Editura Geuthner) și oferă din 2004 încoace câte o lucrare de introducere, pe o anumită tematică, cu bibliografie și repere. Iată aceste studii în limba franceză, grupate în volum, după cum urmează:

Vol. 1: F. Briquel Chatonnet, M. Debié și A. Desreumaux (ed.), *Les inscriptions syriaques*, 2004;

Vol. 2: M. Debié, A. Desreumaux, C. și F. Jullien (ed.), *Les apocryphes syriaques*, 2005;

Vol. 3: F. Cassingena – Trévedy și I. Jurasz (ed.), *Les liturgies syriaques*, 2006;

Vol. 4: D. Gonnet și A. Schmidt (ed.), *Les Pères grecs en syriaque*, 2007;

Vol. 5: F. Briquel Chatonnet și Ph. Lemoine (ed.), *L’Ancien Testament en syriaque*, 2008;

Vol. 6: M. Debié (ed.), *L’historiographie syriaque*, 2009;

Vol. 7: F. Jullien (ed.), *Le monachisme syriaque*, 2010;

Vol. 8: A. Desreumaux (ed.), *Les mystiques syriaques*, 2011;

Vol. 9: A. Binggeli (ed.), *L’hagiographie syriaque*, 2012;

Vol. 10: F. Briquel Chatonnet (ed.), *Les églises en monde syriaque*, 2013;

Vol. 11: É. Villey (ed.), *Les sciences en syriaque*, 2014;

Vol. 12: P. G. Borbone și P. Marsone (ed.), *Les Églises syriaques en Asie centrale et en Chine*, 2015;

Vol. 13: F. Ruani (ed.), *Les controverses religieuses en syriaque*, 2016;

Vol. 14: J.-C. Haelewyck (ed.), *Le Nouveau Testament en syriaque*, 2017;

Vol. 15: M. Farina (ed.), *Les auteurs syriaques et leur langue*, 2018;

Vol. 16: Hugonnard – Roche (ed.), *La philosophie en syriaque*, 2019. Simpozionul anual programat la Paris pe 6-7 iulie pentru anul 2020, s-a amânat pentru 2021¹¹ datorită situației excepționale generate de COVID 19.

Antoine Guillaumont (1915-2000), istoric al creștinismului oriental timpuriu, arheolog și bun cunoscător al creștinismului copt, a fost preocupat de spiritualitatea evagriană receptată în diferite tradiții creștine. Membru al *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, este unul dintre cei dintâi care a susținut că *Liber Graduum* nu e de factură mesaliană, alături de americanul de origine estoniană Arthur Vööbus (1909-1988)¹².

Școala franceză de siriologie editează sub conducerea lui Florence Jullien, în 2010, *Études Syriaques*, nr. 7, *Le monachisme syriaque*, dedicată lui P. Jean Maurice Fiey. Volumul însumează nouă studii tematice, adiacente problematicii monahale siriace. Istoria comunităților creștine siriace este legată intrinsec de istoria monahismului din regiune. Cele nouă studii sunt: „Les „membres de l'Ordre”, d'Aphraate au Liber Graduum”, de Marie-Joseph Pierre-Beylot, „Les formes de vie ascétique et monastique en milieu syriaque, V^e-VIIe siècles” de Claire Fauchon, „Le monachisme

¹¹ Din cauza restricțiilor impuse de autoritățile franceze pentru combaterea COVID 19.

¹² *History of ascetism in the Syrian Orient. A Contribution to the History of Culture in the Near East*, CSCO, 184, tomus 14 (Louvain, 1958).

féminin en milieu syriaque”, de Florence Jullien, „Controverses entre la hiérarchie ecclésiale et les moines dans les christianisme syriaque”, de Ovidiu Ioan, „Les règles monastiques syro-orientales et leur caractère spécifique”, de Sabino Chialà, „Livres et monastères en Syrie-Mésopotamie d'après les sources syriaques”, de Muriel Debié, „La montagne aux LXX monastères: la géographie monastique du Tur 'Abdin”, de Andrew Palmer (cu hărți), „L'épigraphie syriaques du monachisme”, de Alain Desreumaux, „Un monachisme syriaque en Éthiopie? Une nouvelle réponse à une ancienne question”, de Jacques-Noël Pérès. Aceste studii sunt publicate în volum ca urmare a întâlnirii anuale a Societății Studiilor Siriace, care a avut loc la Paris în 20 noiembrie 2009, cu susținerea celebrei *École Pratique des Hautes Études* și a Universității Paris IV-Sorbona.

O lucrare de dată recentă (2018)¹³, *Le monde syriaque: Sur les routes d'un christianisme ignoré*, aparținând lui Françoise Briquel Chatonnet¹⁴ și Muriel Debié¹⁵, trebuie semnalată datorită abordării mai extinse temporal, dar și tematic, a spațiului siriac. Deși pe alocuri lucrarea respiră un ușor aer de popularizare, totuși, trasează esențial coordonatele unui etos ale cărui izvoare trebuie căutate (zic autoarele) înainte de creștinism. Lucrarea are opt capitole bine susținute și vizual (hărți, fotografii, icoane etc.): I. „Origines: une culture de rencontres et de contacts”

¹³ Françoise Briquel Chatonnet et Muriel Debié, *Le monde syriaque; Sur les routes d'un christianisme ignoré*, deuxième tirage (Paris: Les Belles Lettres, 2018).

¹⁴ Director de cercetare la CNRS (Laboratoire Orient et Méditerranée). Cercetările ei se axează în principal pe cultura scrisă siriacă: manuscrise și inscripții.

¹⁵ Director (coordonator) al studiului creștinismului oriental la *École Pratique des Hautes Études* (Sorbonne, PSL Research University, Paris). A colaborat cu The Institute for Advanced Study (Princeton, USA).

(„Origini: o cultură de întâlniri și contacte”); II. „Entre mémoire et histoire: le christianisme syriaque jusqu’au IVe siècle” („Între memorie și istorie: creștinismul siriac până în secolul IV”); III. „Les solitaires: retrait du monde et réseaux monastique” („Singuraticii: retragere din lume și structuri monahale”, cu subcapitolele: „Primele forme de ascetism creștin în Siria – Mesopotamia”, „Monahismul siriac occidental”, „Monahismul în Biserica de Est”, „Activități și lucrări economice mănăstirești”, „Mănăstirile și știința” și „Supraviețuirea bibliotecilor monahale”); IV. „Quand Dieu est le premier enseignant: une culture du savoir” („Când Dumnezeu este întâiul învățător: o cultură a cunoașterii); V. „Des communautés missionnaires” („Comunități misionare”); VI. „Séparations et floraison, du Ve au IXe siècle” („Separări și perioade de înflorire între secolele V și IX”); VII. „Traditions et nouvelles influences, les Xe - XIVe siècles” („Tradiții și influențe noi între secolele X – XIV”); VIII. „Dissémination et interactions avec l’Occident, XVe – XXIe siècles” („Răspândire și interacțiuni cu Occidentul între secolele XV – XXI”).

Glosarul de termeni, cronologia, bibliografia, hărțile dar și o prezentare schematică a bisericilor siriene după învățătura hristologică mărturisită constituie un bun și eficient instrumentar oferit de autoarele pariziene.

În 2014, Sameer Maroki, preot de origine irakiană, publică lucrarea *Les trois étapes de la vie spirituelle chez les Pères syriaques: Jean le Solitaire, Isaac de Ninive et Joseph Hazzaya: Source, doctrine et influence* („Cele trei etape ale vieții duhovnicești la Părinții siriieni: Ioan Singuraticul¹⁶, Isaac de Ninive și Iosif Hazzaya: Izvor, doctrină și influență”) la

¹⁶ Este vorba de Ioan de Apameea.

Editura L'Harmattan (Paris). Lucrarea este teza sa de doctorat în teologie catolică, în domeniul spiritualității orientale a Părinților Bisericii de Răsărit, sub conducerea lui Mariette Canévet, care semnează și prefața. Cele patru capitole ale tezei urmăresc, întâi, o prezentare generală a celor trei părinți sirieni în discuție. Apoi autorul îi încadrează în epocă, prilej de a contura situația Bisericii siriene. Capitolul al III-lea e dedicat de către autor aspectelor doctrinare întâlnite la cei trei părinți, încheind cu un capitol generos (peste 100 de pagini) despre cele trei etape ale vieții duhovnicești. Analiza lexicului siriac, în registru duhovnicesc, opinează Maroki, trebuie căutată începând cu autori mai timpurii: Origen, Evagrie, Afraat, Sfântul Efrem. Cea mai folosită metodă este comparația. Sameer Maroki compară lexicul celor trei autori în discuție, evidențiind particularitățile și originalitatea fiecăruia. Comparația tripartită urmează metodic cele trei etape duhovnicești: etapa trupească, etapa psihică (sufletească) și etapa duhovnicească. Bibliografia, anexele și indexurile sunt de un real folos.

Vincent Desprez, monah la Ligugé, a susținut din 1975, un curs pentru călugării novici benedictini despre monahismul oriental al primelor secole: *Le monachisme primitif: Des origines jusqu'au concile d'Éphèse* (Monahismul primar: De la origini până la sinodul de la Efes). Acest curs publicat în volum este o valoroasă sinteză și o abordare de referință în ce privește evoluția fenomenului monahal cu bibliografie și puncte de vedere actualizate. Chiar dacă ultima apariție în volum datează din 1998 în colecția *Spiritualité Orientale*, № 72, a Abației de Bellefontaine, monahul Vincent Desprez, unul dintre cei mai buni specialiști în opera Sfântului Macarie, reușește o amplă și erudită perspectivă asupra monahismului. Cele 15 capitole

trasează evoluția fenomenului până în preajma celui de-al III-lea Sinod Ecumenic (Efes 431): I. „Les antécédents du monachisme chrétien. Ancien Testament et religions antiques” („Antecedentele monahismului creștin. Vechiul Testament și religiile antice”); II. „Groupements ascétiques juifs aux environs de l'ère chrétienne: Les Esséniens, Qumrân, les Thérapeutes” („Grupări ascetice iudaice în preajma începutului erei creștine: esenienii, Qumran, terapeuții”); III. „Vie apostolique et virginité dans le N.T.” („Viața apostolică și feciorie în Noul Testament”); IV. „L'ascétisme chrétien entre le Nouveau Testament et le début du monachisme” („Ascetismul creștin între Noul Testament și începutul monahismului”); V. Saint Antoine et les débuts de l'anachorèse” („Sfântul Antonie și începuturile anahorezei”); VI. „Le cénobitisme pachômien” („Cenobitismul pahomian”); VII. „Les anachorètes de Basse-Égypte. Les Pères du désert” („Anahoreții Egiptului de Jos. Părinții pustiei”); VIII. „Mouvements monastiques et évêques docteurs en Syrie et Asie Mineure” („Mișcări monahale și episcopi doctori¹⁷ în Siria și Asia Mică”); IX. „Saint Basile de Césarée et les fraternités de Cappadoce” („Sfântul Vasile al Cezareei și frățiile din Capadocia”); X. „Évagre le Pontique” („Evagrie Ponticul”); XI. „Macaire-Syméon, Le Pseudo-Macaire” („Macarie-Simeon, Pseudo-Macarie”); XII. „L'ascétisme mésopotamien au IVe siècle” („Ascetismul mesopotamian în secolul al IV-lea”); XIII. „Les origines du monachisme occidental” („Originile monahismului occidental”); XIV. „Martin moine, fondateur, évêque” („Martin

¹⁷ Orientul creștin nu obișnuiește să-i numească pe Sfinți, doctori. Biserica Romano-Catolică practică până astăzi titulatura de doctor al Bisericii (*Doctores Ecclesiae*), pe care o acordă unor sfinți (precum Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie Teologul, Sfântul Ioan Gură de Aur, Cuviosul Efreim Sirul, din Răsărit, dar și alți părinți bisericești din Apus) pe temeiul unor criterii. Vezi *Patrologie*, vol. I, 23-25.

monah, ctitor, episcop”); XV. „Les anciens moines et l'eucharistie” („Monahii din vechime și Euharistia”). Capitolele VIII, XI și XII sunt relevante pentru tema monahismului siriac. Reținem relevanța demonstrației în privința Corpusului Pseudo-Macarian, al cărui autor este un fericit (μακάριος) Simeon.

Pentru că apare în limba franceză și germană, încadrăm aici „Journal of the Canadian Society for Syriac Studies”, un anuar al Societății Canadiene pentru Studii Siriace. Literatura de specialitate îl reține, de regulă, sub forma JCSSS. Fondat în 1999, JCSSS apare cu sprijinul Universității Toronto (Ontario – Canada).

3. Alte școli de siriacologie

Cel mai cunoscut siriacist italian este Sabino Chialà, monah al comunității Bosé, savant de talie mondială. Opera sa în domeniul siriacologiei a început să fie tradusă și în limba română sub egida Editurii Deisis. Sinteza isaachiană (*Isaac Sirianul: asceză singuratică și milă fără sfârșit*), dar și Avva Avraam Sirul (*Avva Avraam Sirul: obștea sa și regulile Marii Mănăstiri*), în traducerea lui Agapie Corbu, la Editura „Sfântul Nectarie”, 2019, sunt lecturi foarte importante pentru tema noastră. De asemenea, preocupări pe teme de siriacologie aflăm în celebrele *OCA* și *OCP*, publicații în care siriacologia e o temă recurentă.

Reținem din literatura spaniolă de specialitate lucrarea lui Garcia M. Colombas, *El monacato primitivo* (Biblioteca de Autores Cristianos, segunda edición, Madrid, 2004), o abordare istorică pe arii geografice și tradiții monahale¹⁸ care

¹⁸ Garcia M. Colombas, *El monacato primitivo*, segunda edición (segunda impresión) (Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2004).

se apropie de propunerea Vincent Desprez (*Le monachisme primitif*), fără a avea acrvia academică a acestuia din urmă.

O ofertă foarte bogată în privința siriacologiei este cea a spațiului german. Reținem efortul lui Edmond Beck de restituire a întregii opere efremiene publicate și în colecția CSCO de la Louvain (154/155, 169/170, 174/175, 198/199, 218/219, 223/224, 240/241, 246/247, 248/249, 270/271, 305/306, 412/413 etc.)

Demersul Mănăstirii aghiorite Ivron de restituire a Sfântului Isaac Sirul a fost susținut de arhimandritul Vasilios Gondikakis, cu sprijinul lui Marcel Pirard (University of Louvain). Rezultatul este remarcabil, susținut și de promovarea continuă a etosului isaachian de către părintele Vasilios Gondikakis¹⁹.

4. Siriologia în spațiul teologic românesc

Am numit astfel acest capitol, deoarece teologia românească nu a oferit până la ora actuală o abordare-sinteză a monahismului siriac. Totuși, deschiderea spre siriologie (cercetarea celui de-al treilea filon creștin) are câteva manifestări punctuale. De aceea, în preocuparea teologilor (și neteologilor) români nu avem încă abordări-sinteză de tipul celor din limba franceză sau limba engleză. Siriologia românească este încă în stadiul de început al traducerii de autori și opere siriace, dar și al traducerii de studii și cercetări științifice ale unor siriologi străini.

Cea mai serioasă deschidere față de siriologie din spațiul teologic românesc este cea a părintelui Ioan I. Ică jr. de la Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu. El este de facto,

¹⁹ Vezi „De la Avva Isaac la Dostoievski”, *Împăratul Slavei*, traducere de Constantin Coman, (București: Editura Bizantină, 2018), 89-102.

pionierul siriologiei românești (postdecembriste). Încă din 1998, odată cu publicarea în limba română a lucrării lui Sebastian Brock, *The Luminous Eye. The Spiritual World Vision of Saint Ephrem*²⁰, în limba română, *Efrem Sirul: I. Ochiul Luminos, viziunea spirituală a lumii la Sfântul Efrem Sirul, II. Imnele despre Paradis*, părintele Ică jr. semnala în introducere ignoranța istoricilor în ce privește tradiția siriacă a creștinismului. Este vorba despre filonul siro-aramaic, ca a treia tradiție creștină. Expedierea creștinismului siriatic în zona eretică (nestoriană sau monofizită) se datorează, în principal, următoarelor două cauze identificate de S. Brock și adoptate și de profesorul sibian: (1) aproape toți istoricii bisericești au avut ca model Istoria bisericească a lui Eusebiu de Cezareea cu accent pe europocentrismul întemeiat pe tradiția greco-latină și (2) disputele hristologice ale secolelor V-VI în jurul formulei dogmatice de la Calcedon (451)²¹. Lipsa de interes a Bisericii pentru aceste facțiuni sfâșiate din trupul Bisericii una, coroborată cu marile proiecte politice ale Bizanțului²² au transformat spațiul siriatic într-o pradă ușoară pentru islam până în zilele noastre.

Studiul introductiv este construit pe ideile forță ale lui Sebastian Brock, dar și pe cele ale iezuitului englez Robert Murray din „excelenta sinteză introductivă ce deschide monumentală monografie”²³, *Symbols of Church and*

²⁰ Ediția engleză apărută în 1992 la Cistercian Publications, Kalamazoo MI.

²¹ Ioan I. Ică jr., „Sfântul Efrem, creștinismul siriatic și cealaltă teologie”, în Sebastian Brock, *Efrem Sirul, I. Ochiul luminos; Viziunea spirituală a lumii la Sfântul Efrem Sirul*, traducere de Mircea Ielciu, studiu introductiv de Ioan I. Ică jr., *II. Imnele despre Paradis*, traducere de Ioan I. Ică jr., Colecția *Philosophia Christiana*, Seria *Inițieri* (Sibiu: Editura Deisis, 1998), 5.

²² Vezi Iustinian cel Mare sau Heraclie (Henotikonul).

²³ Ică jr., „Sfântul Efrem...”, 6 (nota 3).

Kingdom. A Study in Early Syriac Tradition²⁴. Cu acest act premeditat restitativ a adevăratei icoanei a „Efremului siriac”, părintele Ică jr., prin Editura Deisis, va deschide ferestrele către universul simbólico-poetic al teologiei siriace „sugerând o paradigmă integratoare, cu adevărat ecumenică (în sensul unui ecumenism al profunzimilor, nu doar al diplomației) pentru creștinismul viitorului”²⁵.

Cu postfața „Neadormiții – Monahism răsăritean apostolic: destinul și metamorfozele unei harisme uitate”²⁶ avem prima abordare românească, teologică și proaspătă a fenomenului achimit de proveniență siriacă, dar asumat de Bizanț. Această tipologie va avea o mare însemnătate liturgică pentru viitoarea sinteză savaito-studită de secol IX. Finalul studiului este completat esențial cu fragmente din Istoria bisericească a lui Sozomen, canoanele Sinodului de la Gangra (341) și canoanele despre monahism ale Sinodului IV Ecumenic (Calcedon, 451).

Restitutio in integrum a Sfântului Isaac Sirul, cu părțile a II-a și a III-a a Cuvintelor pentru nevoiță, recent descoperite, sub titlul Cuvinte către singuratici, este prefațată de un generos studiu introductiv: „Sfântul Isaac Sirul necunoscutul – opera, profil istoric și gândire spirituală a tradiției siro-orientale”. Alături de „Lauda Sfântului Avvă Isaac Sirul” a lui Fotios Kontoglu și propunerea lui Hanun ben Yohanna Ibn as-Salt, „Cum să-l citim și să-l înțelegem pe Sfântul Isaac”, pr. Ică jr. oferă ca instrumentar ajutorător un „Glosar de termeni

²⁴ Robert Murray, *Symbols of Church and Kingdom. A Study in Early Syriac Tradition* (Cambridge, 1975), 4-37.

²⁵ Ică jr., „Sfântul Efrem...”, 12.

²⁶ La volumul „Ceaslovul și Viețile Sfinților monahi Neadormiți” (Sibiu: Editura Deisis), 2006.

siriaci”²⁷ după Sebastian Brock. Alături de acest instrumentar, în finalul volumului avem două texte fundamentare pentru siriologie și pentru opera isaachiană: Sebastian Brock cu studiul „Biserica «nestoriană»: o etichetă nefericită pentru Biserica Asiriană a Răsăritului” și Dana Miller cu studiul: „Istoria și teologia Bisericii Răsăritului din Persia până la sfârșitul secolului VII”. Cea de-a treia parte beneficiază de un „Cuvânt înainte” și o remarcabilă introducere a monahului de la Bosé, Sabino Chialà. Editura Deisis, de altminteri, a publicat în limba română și valoroasa sinteză Isaac Sirianul: asceză singuratică și milă fără sfârșit a aceluiași Sabino Chialà, cu siguranță unul din cei mai mari siriologi europeni în viață.

Publicând Imnele Raiului (2010) și Imnele Păresimilor, Azimelor, Răstignirii și Învierii (2010) ale Sfântului Efrem Sirianul, la Editura Deisis, acestea sunt însoțite și de studii introductive: „Sfântul Efrem, creștinismul siriac și cealaltă teologie” și „O teologie poetică a misterului pascal”.

Așadar, părintele Ică jr., în ultimii peste 20 de ani, a pus la îndemâna cititorului român atât izvoare, cât și excelente studii²⁸ despre spațiul teologic siriac.

Nu e deloc neglijabil proiectul editorial de la Iași al Editurii Doxologia, colecția „Patristica”, studii, traduceri și opere aghiografice din care amintim: Nestor Kavadas: Pnevmatologia Sfântului Isaac Sirul (2016), Ilarion Alfeyev, mitropolit de Volokolamsk: Lumea duhovnicească a Sfântului Isaac Sirul (2013), Alexis Torrance: Pocăința în Antichitatea târzie: asceza la Părinții Răsăritului și organizarea vieții creștine: (cca. 400-650 d. Hr.) (2014), Hannah Hunt: Plânsul de – bucurie – făcător. Lacrimile de

²⁷ Peste 170 de termeni.

²⁸ Cu recomandări bibliografice importante.

pocăință în scrierile Părinților sirieni și bizantini (2013), Sfântul Efrem Sirul: Cuvinte de laudă la Sfinți (2019) și Erminii scripturistice (2018), Viața Sfântului Simeon Stâlpnicul din Muntele Minunat; Viața Fericitei Marta, Mama Sfântului Simeon Stâlpnicul din Muntele Minunat (2013).

Părintele Dumitru Stăniloae semnează traducerea în limba română, în volumul X al Filocaliei Românești (FR), a Cuvinte(lor) despre nevoiță ale Sfântului Isaac Sirul cu introducere și note. În introducere, părintele profesor amendează ediția greacă ce îi aparține lui Nichifor Theotoke (Leipzig, 1770), „prima ediție tipărită a Cuvintelor Sfântului Isaac Sirul în grecește”²⁹, ca fiind defectuoasă. Ediția românească din 1819 (de la Mănăstirea Neamț) are ca punct de pornire textul grec. Traducerea literală și originalul grec nefericit generează o variantă românească îndepărtată de original și tradusă într-un stil greoi. Cu totul meritoriu este efortul părintelui Dumitru Stăniloae, mai ales în ce privește demonstrația netemeinicii considerării Sfântului Isaac ca nestorian. Exercițiul de interogație propus este, în sine, o afirmație a dreptei credințe isaachiene:

„(...) Cum a putut un adept al nestorianismului, care desparte strict în Hristos persoana dumnezeiască de cea omenească, să adopte mistica evagriană care aproape confundă dumnezeiescul cu adâncul omului? Cum a putut apoi un evagrian să folosească atât de frecvent pe Dionisie Areopagitul, care e la antipodul lui Evagrie,

²⁹ Dumitru Stăniloae, „Sfântul Isaac Sirul și opera lui”, *Sfântul Isaac Sirul: Cuvinte despre sfintele nevoițe*, Filocalia Română, vol. X., traducere, introducere și note de Dumitru Stăniloae (București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981), 5.

prin plasarea lui Dumnezeu într-o transcendență atât de accentuată? Sunt apoi, în textul lui Isaac, propoziții direct opuse nestorianismului. De exemplu: «Hristos a înfăpuit înnoirea firii noastre prin ipostasul Lui» (Ep. IV). Doar se știe că nestorianismul vorbea de două ipostasuri în Hristos. Contrare nestorianismului sunt și afirmări (sic!) ca acestea ale autorului nostru: «Iar ca sfârșit al acestora L-a dat Dumnezeu și Domnul, pentru dragostea Lui, pe Fiul Său prin cruce spre moarte». «Și ne-a apropiat pe noi de Sine în moartea unuia (sic!) născut Fiului Său» (Cuvântul LXXXI). Se știe că după Nestorie nu Fiul lui Dumnezeu a murit în firea Sa omenească, ci omul Iisus. (...) Cum a putut folosi pe Dionisie Areopagitul, care, după opiniile acestor autori (occidentali)³⁰ era apropiat de monofizitism, deci la extrema opusă nestorianismului?³¹.

Un aport valoros în ce privește actul recuperator al tradiției siriace îl aduce publicarea în limba română a *Cuvinte(lor) pentru nevoință* ale Sfântului Isaac Sirul într-o nouă tălmăcire românească a monahului Maxim Făgețan³². Surprinde plăcut recursul la un lexic românesc arhaic în registrul duhovnicesc, de o mult mai mare expresivitate. În nota asupra ediției, traducătorul menționează cele trei izvoare folosite: ediția americană a profesorului Dana Miller³³

³⁰ Părintele Dumitru Stăniloae face referire la O. Bardenhewer și Hans Georg Beck.

³¹ Stăniloae, „Sfântul Isaac Sirul...”, 6-7.

³² Viețuitor al Mănăstirii Lupșa, monahul Maxim are o bogată activitate cărturărească în registrul monahal. În 2017, traducerea sa ajunge deja la a II-a ediție.

³³ Eruditul profesor ortodox Dana Miller are deja două studii publicate în limba română. În ediția de față, M. Maxim traduce și introducerea la ediția

de la Fordham University, ediția greacă a lui Nikifor Theotokis *Ὁσῶου Πατρός ἡμῶν Ἰσαάκ, Ἐπισκόπου Νινευῆ τοῦ Σύρου, Τά Εὐρεθέντα Ἀσκητικά*, apărută la Leipzig în 1770, și ediția Mănăstirii Neamț, din 1819, retipărită la Timișoara, la Editura Predania, în 2010.

Rezultatul osteneții monahului Maxim este remarcabil. Pe lângă *restitutio in integrum* la care procedează, urmând completările operate de Dana Miller în textul grec, descoperim un Isaac într-o limbă liturgică românească în cheie monahală. Chiar dacă terminologia teologică este de factură greacă, Dana Miller utilizează și termeni siriaci care reflectă o altă bogăție semantică. O parte din textele traduse sunt inedite (câteva capitole nu apar decât în textul siriac original). Completarea textului grec este păstrată și în varianta românească³⁴. Monahul Maxim ne încredințează că graiul și termenii folosiți sunt preluări din varianta Mănăstirii Neamț (1819), oferind o traducere – zice m. Maxim – perfectibilă, cu atât mai valoroasă cu cât el o socotește „smerită lucrare”³⁵.

americană, cu multe precizări de ordin filologic, teologic și istoric. Cel de-al doilea studiu „A Brief Historical and Theological Introduction to the Church of Persia to the End of the Seventh Century” a fost tradus de părintele profesor Ioan I. Ică. jr. în Sfântul Isaac Sirul, „Cuvinte către singuratici”, partea II, recent descoperită, cu titlul „Istoria și teologia Bisericii Răsăritului din Persia până la sfârșitul secolului VII”.

³⁴ Urmând traducerii americane, pasajele, expresiile sau cuvintele lipsă sunt semnalate, fiind puse între bare paralele duble.

³⁵ Maxim Făgețan, Notă asupra ediției, în Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte pentru nevoință*, traducere de Maxim Făgețan, prefață la ediția americană de Dana Miller, ediția a 2-a revizuită, tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Irineu, Arhiepiscop al Alba Iuliei (Alba Iulia: Editura Reîntregirea, 2017), 7.

Părintele Ieromonah Agapie (Adrian) Corbu, odată cu traducerea *Scrierilor duhovnicești* ale Avvei Iosif Hazzaya, văzătorul de Dumnezeu, inițiază la Editura Sfântul Nectarie colecția *Philocalica Syriaca*. În această colecție, traducătorul anunță ca proiect editorial și alte titluri, precum: *Istoria Bisericii Orientale* (Raymond Le Coz), *Cartea Curăției* (Ishodenah de Basra), *Liber Graduum* (*Cartea treptelor*), *Despre isihie* (Dadisho Qatraya), *Tâlcuire la Avva Isaia* (Dadisho Qatraya), *Despre desăvârșire* (Sahdona Martyrius). De mare importanță sunt *Cuvinte ascetice* ale Sfântului Isaac Sirul (vol. 1), apărute la aceeași editură în anul 2022. *Scrierile duhovnicești* ale Avvei Iosif Hazzaya restituie un autor siriac de primă importanță pentru tradiția isihastă a Bisericii. Cele 10 capitole vizează etapele vieții monahale, contemplația duhovnicească, rugăciunea pe care mintea o primește în locul limpezimii, lucrările harului, rugăciunea duhovnicească, iar în final oferă o impresionantă *Rugăciune înainte de împărtășanie*.

Diaconul Ioniță Apostolache, lector doctor al Facultății de Teologie din cadrul Universității din Craiova, a publicat teza sa de doctorat *Hristologie și mistică în teologia siriană*, la Craiova, în 2014. Lucrarea este de mare originalitate și valoroasă în spațiul teologic românesc în ceea ce privește monahismul siriac. Dacă inițial avem o retrospectivă asupra aspectelor hristologice din teologia siriacă, Ioniță Apostolache procedează la prezentarea hristologiei și misticii siriene de limbă semitică la doi mari autori ai secolului IV: Afraate și Sfântul Efrem Sirul. Precizând aspectele hristologice de la Diodor de Tars, la Fericitul Teodoret de Cyr, în ultimul capitol, numit „Dimensiunea ascetico-mistică a teologie monahismului sirian”, autorul român definește și precizează lexicul monahal siriac: *Ihidaya, Bnay qyama, mistica*

inimii, mistica pneumatică, culminând cu mistica unirii sufletului cu Dumnezeu în gândirea lui Ioan Saba de Dalyatha. Ioniță Apostolache este și cotraducătorul³⁶ în limba română, a lucrării Părinții și scriitorii sirieni de ieri și de azi a celui mai cunoscut siriolog contemporan, Sebastian Brock.

O lucrare de pionierat în siriologia românească a fost inițiată de Remus Rus, care în anul 1996 traduce în limba română și publică *Istoria literaturii creștine siriace*, lucrarea de referință a lui William Wright. Remus Rus oferă și un cuvânt înainte, scurt, dar foarte dens, iar la final catalogul *Scriptores Syri* (până la *Sir. 215*). În 2014, la Editura *Univers Enciclopedic Gold*, apare *Filocalia siriacă: iubirea de frumos și înțelepciune – calea spre desăvârșire*, autorul nostru făcând traducerea, selecția de texte, cuvântul introductiv, respectiv notele și comentariile. Acest florilegiu este important pentru tema noastră, în special pentru capitolul al IV-lea al părții I, care conține „Demonstrația VI. Despre monahi” (a lui Afraat), „Despre povățuire și căință” (a Sfântului Efrem Sirul) și „Despre plăcerea pătimasă a trupului” (a lui Filoxen de Mabbug). Foarte importantă este și partea a doua pentru regulile monahale pe care le cuprinde: „Regulile monahale atribuite Sfântului Efrem Sirul”, „Sfaturi către monahi de la Mar Rabbula, Episcop de Urhai”, „Canoanele lui Rabbula, Episcop de Edessa, pentru monahi”, „Canoane despre rânduiala fraților începători”, „Canoane care sunt necesare pentru monahi”, „Canoane pentru monahii”, „Canoane pentru sihaștri”, „Regulile lui Filoxen”, „Canoanele Mănăstirii lui Mar Mattai”, „Canoanele lui Johannan bar Qursos”, „Canoanele lui Iacob de Edessa”, „Canoanele lui

³⁶ Alături de Prof. Hermina Maria Apostolache.

George (Giwargis) al arabilor”, „Canoanele pentru monahii din Persia”, respectiv „Canoanele Mănăstirii Mar Hananya”.

Costion Nicolescu, antropolog și doctor în teologie al Institutului Sfântul Serghie din Paris³⁷, a publicat teza sa, *Hristos – Adăpostul, Veșmântul, Hrana, Doctorul și Leacul Omului și al omenirii pe calea mântuirii (conținutul spiritual al nevoilor trupești vitale, la Sfântul Efrem Sirul)*. Anterior, autorul a mai publicat și *Rugăciuni către Maica Domnului ale Sfântului Efrem Sirul*, diortosind un text mai vechi.

Lucrarea (care este teza de doctorat), sub coordonarea părintelui Boris Bobrinskoy, este remarcabilă ca cercetare a unei antropologii din perspectivă hristocentrică. La scara istoriei spirituale a umanității, Costion Nicolescu discerne un parcurs ierarhic în ceea ce privește raportarea la Dumnezeu: idolatria, simbolismul și iconicul. Această schemă se aplică perfect adăpostului, veșmintelor, hranei și sănătății, parcursul soteriologic efremian. Ținuta academică, rigoarea științifică, dar și prospețimea limbajului teologic, sunt argumente puternice pentru lucrarea lui Costion Nicolescu. Deși cercetarea vizează doar *Corpusul Efremian*, valoroasa sinteză descoperă un Efrem ascet, monah, teolog și în egală măsură poet despre care Robert Murray afirmă că este „cel mai mare poet al epocii Părinților și poate singurul teolog-poet de statura lui Dante”³⁸.

O altă cercetare punctuală îi aparține lui Valentin Vesa³⁹, absolvent al Facultății de Teologie din cadrul Universității „1

³⁷ Institute de Théologie Orthodoxe Saint-Serge, Etablissement d'Enseignement Supérieur fondé en 1925, Paris.

³⁸ Robert Murray, *Symbols of Church and Kingdom. A Study in Early Syriac Tradition* (Cambridge, 1975), 31.

³⁹ Actualul Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Preasfințitul Benedict Bistrițeanul.

Decembrie 1918” din Alba Iulia, unul dintre cei mai tineri teologi români deschiși spre siriologie. Teza sa de doctorat, *Cunoașterea lui Dumnezeu la Sfântul Isaac Sirul: itinerarul spiritual de la „dreptatea ascetică” la „dragostea duhovnicească”,* a fost publicată în 2013 la Editura Renașterea din Cluj-Napoca. Semnalăm apariția acestei lucrări și la GP LLC în seria GECS 51, în aprilie 2018, sub titlul *Knowledge and Experience in the Writing of St. Isaac of Nineveh*. Sfântul Isaac Sirul, cel mai citit autor siriac din mediul monahal, oferă un parcurs duhovnicesc de la asceză la dragoste. Valentin Vesa structurează lucrarea sa în patru unități distincte: „Sfântul Isaac Sirul – autor mistic siro-oriental”, „Istoria Iconomiei divine de la Creație la Întrupare”, „Întruparea ca eveniment fondator al cunoașterii duhovnicești”, „Cunoașterea lui Dumnezeu în viața duhovnicească”, „Cunoașterea lui Dumnezeu în viața viitoare”, „Dreptatea și dragostea lui Dumnezeu în viața de după moarte”. Dobândirea dragostei ca act ascetic rămâne o constantă a monahismului. Beneficiind de o bogată și actualizată bibliografie, lucrarea lui Valentin Vesa este cea mai recentă cercetare asupra operei isaachiene. Preocupările acestui tânăr autor român, s-au concretizat și într-o serie de studii publicate⁴⁰.

⁴⁰ Valentin Vesa, „Monahul și solidaritatea universală: Sfântul Isaac Sirul și viziunea sa optimistă asupra vieții viitoare”, *Altarul Reîntregirii*, 2 (2011), 119-147; „Suffering, God’s compassion and human solidarity in the experiential theology of St. Isaac the Syrian and St. Thérèse of Lisieux”, *The Human condition between Suffering and God’s Love. Disease therapy and palliative care*, International Symposium, May 2012, Vol. 2, (Alba Iulia: Editura Reîntregirea, 2012), 343-357; „The theophany of the back of God in the cleft of the rock (Exodus 33) according to Isaac of Nineveh in reference to *De Vita Moysis* of Gregory of Nyssa”, *Studia Theologia Orthodoxa*, 1 (2013), 135-154; „The Soul’s Powers and Process of

Părintele Cătălin Pălimaru, cu lucrarea *Teologia experienței în Corpusul Macarian* (teză de doctorat), restituie spațiului siriac cele 50 de *Omilii duhovnicești*, care au circulat multă vreme sub numele Sfântului Macarie Egipteanul. Demonstrația Părintelui Cătălin Pălimaru este foarte temeinică, fiind susținută și de opinia părintelui Ică jr. (coordonatorul tezei de doctorat). Precizarea lexicului macarian și a teologiei sale sunt coordonatele de bază ale lucrării. „«Locul» experienței sau al sălășluirii dumnezeiești”, „Spiritualitatea inimii în Corpusul macarian”, „Experiența răului la Macarie”, „Dimensiunea eclezială a experienței”, „Ascetica macariană”, respectiv „Mistica macariană”, sunt câteva dintre capitolele lucrării relevante pentru tema noastră.

Stâlpnicia, ca formă extremă de asceză, specifică Siriei, este surprinsă în dizertația de masterat a părintelui Maxim Vlad. Apărută la Editura Platytera în 2007, lucrarea *Priveliștea lumii: stâlpnicii în spiritualitatea monahală* introduce cititorul în fenomenul stilit. Structurată în două mari capitole („Stâlpnicii, martiri în timp de pace” și „Cultul în cinstea stâlpnicilor”), lucrarea, deși de mici dimensiuni, se remarcă prin complexitatea și atenția la detalii. Fenomenul stilit plasat în Siria romano-bizantină descrie stâlpul (scara, baza stâlpului, trunchiul stâlpului, platforma sau capitelul, chilia, mandra, amplasarea), viața pe stâlp (rugăciunea, apostolatul, timpul liber, paznicul stâlpului, boala ca dar de la Dumnezeu, legământul statorniciei), extinderea și importanța stâlpniciei (chiar și stâlpniciei eretici), precizând și relația dintre stâlpnicie și monahism. Cultul în cinstea stâlpnicilor

precizează venerația stâlpnicilor în timpul vieții, inclusiv de monahi, relicvele lor și coloana ca centru de pelerinaj. Simbolistica și iconografia explică imagistica asumată de biserică în privința fenomenului stilit: îngerii purtători de cununi, porumbelul, coroana, limbile de foc, arborele, șarpele, coloana-cruce și scara. Concluzia autorului este aceea că stâlpnicia rămâne „un barometru care indică (...) intensitatea vieții spirituale de odinioară”⁴¹.

Lucrarea lui Mihai Valentin Vladimirescu și Mihai Ciurea, *Siria creștină: repere biblice, istorice și patristice*, apărută la editura Pro Universitaria în 2010, oferă, cum specifică și titlul, câteva repere, mai degrabă generale despre creștinismul siriac. Atmosfera generală a acestei abordări este de popularizare. Remarcăm, totuși, două capitole utile în precizarea unor noțiuni preliminare despre monahismul siriac: „Principalele centre creștine din Siria” (cu prezentarea câtorva centre monahale) și „Personalități creștine siriene” (în general sfinți sirieni din Siria occidentală).

Concluzii

Prin acest tip de check-list siriac am încercat să oferim într-o manieră sintetică un instrument de lucru util pentru cei preocupați de cultura și spiritualitatea siriacă. Nu avem tendința de a absolutiza un timp sau un spațiu teologic, ci doar de a restitui într-o formă obiectivă ceea ce a fost bună vreme marginalizat. Cert este că spațiul siriac invită și așteaptă să fie descoperit, participând la elasticizarea minții cercetătorilor și la acreditarea eterogenității creștinismului primar.

⁴¹ Maxim Vlad, *Priveliștea lumii: stâlpnicii în spiritualitatea monahală: o introducere*, Colecția Isihasm (București: Editura Platyterra, 2007), 140.